

האם ראו חז"ל את הצניעות כהלכה מחייבת?

פתיחה
דין "ערוה" בהלכה
האם יש איסור לחשוף 'ערוה'
גילוי ראש לאשה נשואה
שש התייחסויות של חז"ל לחשיפת 'ערוה'
סיכום

פתיחה

"עיקרי ההלכות אצילות, ורק ע"י צמצום אחר צמצום הם משמשים גם בעולם המעשה", קובע החזו"א (או"ח סד, ג). ההלכה היא ביטוי של הערך הנאצל, שהוא עמוק ורחב מההגדרות הספציפיות של מעשים מסוימים אסורים או מותרים. פסיקת ההלכה היא ה'צמצום' המתחשב בצורך של האדם להוראות ברורות של אסור ומותר. לעומת ההלכה תחום המידות הטובות לא נמסר ל'צמצום' זה של ההלכה כי הוא ניצב מעליה, ולכן יש יכולת לאדם לחיות את הערך עצמו, ולנהל על פיו את מעשיו, כל עוד אין הוא פוגע בהלכה.

קיימת הרגשה שגם ערך הצניעות לא תמיד ניתן לצמצום, ואף אין הצמצום מועיל לו. אדם שאינו מרגיש את הערך שבצניעות לא יהפוך לאדם צנוע בציותו לכללים מסוימים. ובכל אופן, פוסקי ההלכה בכל הדורות התייחסו לביטויים המעשיים של הצניעות כהלכה פסוקה, המתורגמת למעשים מסוימים האסורים או מותרים. מטרתו של מאמר זה היא לדון במקורות חז"ל העוסקים בנקודה זו, ולברר אם קיימות הלכות צניעות - או שמדובר על מידות והנהגות. למעשה מכיוון שההלכה כבר נפסקה בשולחן ערוך ובשאר הפוסקים הדיון הוא תיאורטי, והוא מכיוון יותר כלפי מחקרי הלכה מודרניים המטילים ספק בהצדקה של פסיקות הלכתיות שונות בנושא. תופעה זו קיימת היום בהרבה נושאים הלכתיים, ולא רק בענייני צניעות. פעמים רבות מדובר בשילוב של חוסר ידע, או התעלמות מכללי ההיסק של ההלכה, עם חוסר מיומנות והבנה מוטעית של מקורות ההלכה. חשוב להדגיש שוב שגם במקרים שהטענות קבילות מבחינה הלכתית תיאורטית - ההלכה למעשה נקבעת בידי פוסקי ההלכה המוכרים, המכריעים בין האפשרויות השונות על פי הבנתם ושיקול דעתם, והסכמת הפוסקים היא זו שמחייבת¹.

1 מאמרו של פרופ' נדב שנרב (היש בסיס הלכתי לקוד לבוש לנשים? אקדמות כט), הקובע בין השאר ש"חייב על האשה לכסות חלקים כאלו ואחרים מגופה אינו קיים כלל בהלכה"

ואכן, יש מקום לעיין בהתייחסויות שונות של חכמים לנושא הצניעות, ולבדוק האם ראו פרטים מסוימים כחובות הלכתיות מוגדרות - או שדבריהם בענייני צניעות אינם אלא חלק מערך עליון המכווין את האדם לפי הרגשתו ומדרגתו, והם אינם ניתנים להמרה להלכות מדויקות ומחייבות.

דין "ערוה" בהלכה

חכמים מגדירים חלקים בגוף האשה כ'ערוה': טפח באשה ערוה, שוק באשה ערוה, קול באשה ערוה (ברכות כד, א). הסוגיא שם עוסקת בדיני תפילה, וההלכה אוסרת על גבר להתפלל מול ערוה משום הרהור². אך האיסור של קול באשה ערוה מובא בגמרא (קידושין ע, א) כאיסור עצמאי בלי קשר לקריאת שמע³. מקורות הלכתיים רבים קובעים זאת כעובדה פשוטה גם לגבי שאר ה'ערוות' המוזכרות במאמר זה: "חילוקי איסורי העברות שבתורה... כגון ראיית העריות שהן איסור, וכדאמרינן טפח באשה ערוה שער באשה ערוה קול באשה ערוה" (תשובות הגאונים 'שערי תשובה' סי' כט; האשכול [מהד' אלבק] הל' ע"ז דף קצב, א). "שוק באשה וקול באשה ושער באשה הכל ערוה ואסור להסתכל בהן" (בעה"מ); "שער באשה ערוה קול באשה

(עמ' 38), ובהמשך מוסיף ואומר: "קשה לראות שחכמים ראו בחשיפת הגוף או בצפייה בה משום עבירה" (עמ' 41), עורר אותי לכתוב את הדברים. קדמו פרופ' ליבוביץ, שכתב: "אין הלכה בנוגע ללבוש האשה. צניעות היא לפי רוח המקום והזמן, ואינה ניתנת להגדרה" ("רציתי לשאול אותך פרופ' ליבוביץ" עמ' 154). קביעתו ש'אין בסיס הלכתי לדיני צניעות', בעוד שמאמרו כולל בס"ה קובץ הצעות-פרשנות מוטעות, או שבמקרה הטוב נדחו ע"י ראשונים ואחרונים ולכן אינן רלוונטיות להלכה, רק מטעה את הקוראים הלא-בקיאים, וביירווי אינם מוסיפים דבר לבירור ההלכה. להלן אתייחס לחלק גדול מהצעותיו ופירושו באותו מאמר ובתגובתו בהמשך הגיליון שם.

2 פרופ' שנרב שם טוען שטעם איסור תפילה מול ערוה הוא משום 'בזיון' ולא משום 'הרהור', ומנסה להוכיח את דבריו מן האיסור לקרוא גם נגד ערוות גוי וערוות קטן, וכן מאיסור 'לבו רואה את הערוה'. והוא מסכם: "אם גילתה החשיפה את מה שדרכו לכסות אסור לקרוא קריאת שמע כנגד החלק החשוף. למעשה אפשר לומר שהדינים בסימן זה אומרים שאדם, ואחת היא אם הוא גבר או אשה, שגילה מבשרו מה שאין הדרך לגלותו, יוצר מצב של בזיון, ואין לקרוא כנגדו קריאת שמע" (עמ' 40). אך זה אינו נכון כלל. באשה כל גילוי של טפח ממקום שהדרך לכסותו בכל מקום בגוף אוסר את התפילה, ואילו בגבר אך ורק מה שמוגדר כ'מקום הערוה'. אפילו העגבות לפי ההלכה "אין בהם משום ערוה", וכי יעלה על הדעת שהם מקום ש'הדרך לגלותו'? ולא זו בלבד, אלא אותו טפח מגולה שאסור לגבר להתפלל מולו אינו אוסר על האשה להתפלל מולו. ההבדל הוא לא בבזיון, אלא שהרהור צניעותי מטריד שייך רק בגבר. מכל זה ברור שמלבד הדין של איסור ברכה מול ערוה משום בזיון - קיים גם איסור נוסף של ברכה מול דבר שגורם הרהור. וכי ברכה בעת שמיעת קול אשה נחשבת כ'בזיון'? איסור זה יכול לנבוע רק מדין נפרד של ברכה 'במקום הרהור'.

3 וכן ברש"י סוטה מח, א; רבינו יהונתן על הרי"ף סנהדרין מח, ב; פסקי רי"ד ותוס' רא"ש ברכות שם; ספר חרדים מצוות ל"ת מד"ק ומד"ס ג.

ערוה, פירש ר"י כל זה איירי להסתכל בה, אבל לעניין קריאת שמע שרי לקרות אם ראש אשה מגולה" (האגודה); "והא דאמרו שער באשה ערוה היינו להסתכל בה, אבל לקרות לא... כך פי' רבינו טוביה בשם ר"ת. ושמא דאף טפח באשה ערוה הכי פירושו" (ריקאנטי כו); וכך כתבו עוד הרבה ראשונים: אהל מועד שער ק"ש דרך ה; או"ז הל' טהרת ק"ש סי' קלג; 'על הכל' סי' יח; כס"מ הל' ק"ש פ"ג הל' טז בדעת הרמב"ם; רא"ש ברכות פרק שלישי סי' לז (מובא בב"י או"ח סי' עה); רבינו ירוחם תוא"ח נתיב ג; ועוד. בשו"ע נפסק: "אפילו לשמוע קול הערוה או לראות שערה אסור, והמתכוין לאחד מן הדברים האלו מכין אותו מכת מרדות" (אה"ע סי' כא סע' א). ברור אם כן שהמאמר 'טפח באשה ערוה' הינו מאמר עצמאי, הקובע שגילוי טפח הוא גילוי ערוה. ברור בתלמוד ובפוסקים שכל טפח מגולה באשה אסור בהסתכלות, כאשר ההסתכלות במקומות המוצנעים שבה מוגדרת בהלכה כקריבה לערוה, שלדעת הרמב"ם היא איסור מהתורה (עי' ש"ך יו"ד סי' קנז ס"ק י), ולכן גם הסתכלות בכלל. אבל לדעת הרמב"ן האיסור מדרבנן, וראה שם אם באביזריהו דרבנן גם קיים דין יהרג ואל יעבור. וכן מובאת מחלוקת הפוסקים הזו אם איסור הסתכלות באשה הוא מן התורה או מדרבנן בב"ש אה"ע סי' כא ס"ק ב⁴. אי אפשר להתעלם מהמקורות הברורים האלו, ולהזדקק ללימודים עקיפים מסיפורים ודינים צדדיים.

האם יש איסור לחשוף 'ערוה'?

איסור הסתכלות בערוה מוטל על הגבר; האם יש לאשה שייכות לאיסור זה? יש שנזקקו כאן לדין 'לפני עיור'; הדברים בוודאי נכונים, אמנם סבורני שאין זה סביר לשקול שאלות קיומיות של חברה ערכית ומחויבת להלכה רק בפורמט של 'לפני עיור'. שאלת 'לפני עיור' עולה על הפרק למשל במקרה שאדם פותח חנות לממכר חזיר לגויים, והוא שואל מה עליו לעשות אם יהודי משומד נכנס לחנותו. אין מדובר כאן רק על 'רוח ההלכה' או על יישום הדרישה שעל עם ישראל להיות 'ממלכת כהנים וגוי קדוש', אלא על אורח חיים המבוסס על שמירת מצוות. במקרה זה מציאת אי אלו פרצות בדין 'לפני עיור' לא רלוונטית כלל לשאלה האם החברה מעוניינת ומקבלת על עצמה את שמירת ההלכה - או לא. במידה והתשובה חיובית

4 אריכות רבה יש בדברי חז"ל והפוסקים ראשונים ואחרונים על 'המסתכל בנשים', ואי אפשר להפריד בין ההפלגה באיסור זה ובין הדיון על היתר הסתכלות בטפח מגולה במצבים שונים כדלהלן. ראה גם ב"ח ריש סי' עה: "וזה אסור בכל מקום אפילו ברחובות, ויש חיוב על כל אדם להביט כפי האפשר למטה כשהולך בשוק". ההולך במקום שנשים מכבסות 'רשע הוא' מכיון שנגלה חלק מרגליהן (ב"ב נז, ב), וההולך אחרי אשה בנהר אין לו חלק לעוה"ב (ברכות סא, א) כי מגבהת בגדיה (רש"י). ובירושלמי חלה פ"ב: "הדא אמרת לברכה, אבל להביט אפילו כל שהוא אסור".

- אין אפשרות לקיים מציאות 'נורמלית' בה הציבור נכשל באופן תמידי באיסור. אין אפשרות שמציאות אסורה תיהפך לכתחילה למציאות תמידית, זוהי סתירה פנימית.

מכיוון שברור שבימי חכמים לא היה גילוי טפח נהוג אצל נשים, והמקורות התלמודיים הרבים מלמדים כי חשיפת זרועה של אשה, או חלק מרגלה, הייתה עלולה להתרחש אך ורק כאשר היא רוכנת על הכביסה או על הלישה או כאשר היא עוברת בנהר, הרי שמציאות זו היא מרכיב בסיסי בעולמה של ההלכה. הדיון במשמעותו של מרכיב זה לא יכול להיעשות ע"י קביעה סתמית שלא מסתבר שיש כאן לפני עיור⁵. כמו כן אין להניח שמעולם לא עלה על דעת אשה לגלות את זרועה או את רגלה להנאתה; מתוך שאפשרות זו אינה מוזכרת כלל ניתן להניח שזו לא הייתה תופעה לגיטימית⁶. וכ"כ רבינו יונה (אגרת התשובה קנט): "וצריכה שתהא נזהרת שלא יסתכלו בה בני אדם חוץ מבעלה, שהמסתכלין בפניה או בידיה יורדין לגיהנם, והיא ענושה בעונש כל אחד ואחד מהם מפני שהחטיאה אותם ולא נהגה צניעות בעצמה ונכשלו בה" (וכן בארחות חיים הל' כתובות).

גם לו נניח שאין איסור לפני עיור בדבר, עדיין קיים בסיס הלכתי מדוקדק לשאלה 'באיזה גילוי של הגוף אסור לגבר להסתכל'. כאן יש מקום לבדוק פרט אחרי פרט ביחס לדרכי הלבוש המקובלות והקיימות בזמננו, ולהתאימן לדיני טפח באשה, שוק באשה, שער באשה, וכו'. קוד הלבוש הזה רלוונטי לחברה שאינה מעוניינת להכשיל את הגברים שבה באיסור, גם אם אין על הנשים איסור פורמלי להכשיל אחרים איסור. האם אין להבין חברה דתית שאינה רוצה בקרבה את אלו שאינן מעוניינות למנוע את האיסור?

5 פרופ' שנרב טען שמדובר במצב של חד עברא דנהרא, שכן "הרוצה לעבור עבירה יכול לעשות זאת גם ללא הסיוע של הזולת, מובן שבימינו מי שמעוניין להביט בנשים שלבושן אינו צנוע אינו זקוק לעזרתן של שומרות המצוות דוקא" (עמ' 39). אולם הדברים אינם נכונים; אין קשר בין אשה אחת לרעותה, והנכשל באשה זו ובאחרת עובר על דיני הצניעות גם בזו וגם באחרת, מלבד העובדה שישנם ב"ה מקומות רבים בהם הרוב או אפילו הכל לבושות בצניעות חוץ מאשה זו. ראוי לציין שכבר הרשב"ץ פסק שיש בגילוי ערוה משום 'לפני עיור' (וכ"כ הגרי"פ על רס"ג עשה צו והגרשז"א במנחת שלמה ח"ג סי' קג אות טו). גם המשך דבריו של פרופ' שנרב, שדין מסייע ולפני עיור אינם נוהגים במצב שבו אדם חי את חייו הנורמליים, ועובר העבירה משתמש בו כדי לעבור עבירה (עמ' 39), אינם מן העניין; המציאות בה השכן רואה את שכנתו בלבוש לא צנוע היא בלתי נמנעת, והשכנה אינה רק 'חיה את חייה' - אלא בוחרת להתלבש באופן המכשיל את שכניה, לכן אפשר להחיל כאן גם את דין לפני עיור. גם טענתו שאין לפני עיור כשהמכשיל אינו בר חיובא באותה עבירה (שם) שגויה - האשה ברת חיובא בעבירה של גילוי עריות ואביזריהו, למרות שלא נאסרה עליה ההסתכלות בגבר.

6 יש לציין שהלכה פסוקה היא שאשה הקורעת בגדה על אביה או אמה צריכה לקרוע באופן שהמקום יישאר מכוסה ("מחזרת הקרע לאחוריה"). מקור הדברים במסכת מו"ק כב, ב וכפי הבנת המהר"ם מרוטנבורג, ודבריו נפסקו להלכה בב"י יו"ד סי' שמ.

גילוי ראש לאשה נשואה

ידועה הקביעה החז"לית "מכאן אזהרה לבנות ישראל שלא יצאו פרועות ראש" (מכלל דאסור, רש"י) לאחר נישואיהן. היוצאת וראשה פרוע עוברת על דת משה ו"דאורייתא הוא" (כתובות עב, א), והיא נחשבת "רשעה" (גיטין ז, א). קריאה כנה של המקורות לא מותירה ספק באשר לתפיסת חז"ל את מהות עניין גילוי הראש כאיסור דאורייתא⁷. בהתנהגות בלתי צנועה של אשה נשואה מצטרף גם הזלזול בקדושת הנישואין, אם כי הזלזול הזה אינו כרוך בהכרח באיסור⁸. מכאן שמה שהגמרא מגדירה מעשה זה כאיסור מדאורייתא אינו רק הפרת נישואין, אלא גם איסור כפשוטו⁹. קשה להוציא את דברי הרמב"ם מפשוטן (גירושין י, כב; שו"ע אה"ע סי' קיט סע' ד): "אשה רעה בדעותיה, ושאינה צנועה כבנות ישראל הכשרות - מצוה לגרשה"¹⁰.

7 על הטענה ש'דאורייתא' כאן אינו בהכרח כפשוטו, שכן מצינו עניינים בחז"ל שנאמר עליהם "דאורייתא" והם אינם אלא רמוזים בתורה אך תוקפו מדרבנן - יש להשיב שהיוצאים מן הכלל הבודדים אינם הכלל, כמו שהמקומות בהם 'אסור' אינו אלא מידת חסידות (תו' תענית יא, א ועוד רבים) אינם מבטלים את כל האיסורים שבחז"ל (לעיתים גם 'חייב מיתה' נאמר רק דרך הפלגה!). גם הדיון בגמ' מוכיח שמדובר על איסור ולא על הנהגה; הגמרא דנה "אי דת יהודית - אפילו קלתה נמי אסור?" וכו', וזהו שיח הלכתי של איסורים, ולא של דברים שהם הנהגות בעלמא.

8 פרופ' שנרב טוען ש'טווה ורד כנגד פניה' אינו עבירה, "ברור שאין שום בעיה עקרונית שאשה תתקשט בורד ולא בחמנית" (עמ' 48), אך הראשונים חולקים עליו: רש"י מפרש שהיא טווה בשוק וכאשר עובר אדם היא משלשלת את החוט באופן שהוא יורד כנגד בית הערוה ומושך את העין לעקוב אחריו, וזהו סוג של רמז עבה שמשמעותו ברורה גם אם הוא נעשה ע"י חמנית. טענת שנרב שאין כאן עבירה היא טענה מעגלית, בהתאם לטענתו שבחשיפת הגוף אין עבירה. גם בתגובתו בעמ' 79 הוסיף שנרב ש"טווה בשוק אינו עבירה", בעוד שהוא מתעלם מכך שהגמרא מוסיפה "במגלה זרועותיה", ושוב מדובר על טיעון מעגלי. אף שמעשה בוטה שמהווה הפרה של הנישואין יכול להיות עילה לגירושין, אין זה אומר שלא ייתכן מציאות בה האפקט של המעשה יצטרף משתי משמעויות: בגידה, וגם הפרת ההלכה. לא כל מעשה של חוסר נאמנות מצדיק גירושין, וכמובן שלא כל עבירה הלכתית מצדיקה זאת, ולעיתים יש צורך בשתי המשמעויות יחדיו. במילים אחרות: הנכונות של האשה לפגוע בנישואין אפילו במחיר עבירה הלכתית, מגדירה את הפרת הנישואין ככזו.

9 איסור כרבלתא, שאותו קרע ר' אדא בשוק מאשה שהיתה לבושה בו (ברכות כ, ב), אינו "קריאה לגברים לעסוק בזנות" כדברי של פרופ' שנרב. בגד אדום הוא דרך לבוש של הגויים, וכי כל הגויים קוראים זה לזה לעסוק בזנות? בגד אדום אסור אף לגברים כדרך של פריצות. מקור נוסף המובא ע"י הרב שמואל אריאל בתגובתו שם עוסק בחיוב כיסוי הראש אצל אנוסה, כבמקרה אמנון ותמר. בעניין זה טועה פרופ' שנרב בדבר מקרא, הוא טוען בעמ' 80 שכשתמר נהפכה לאנוסתו של אמנון הרי "לא יוכל לשלח כל ימיו", בעוד שעל פי ההלכה הנישואין לאנס תלויים ברצונה של האשה, והיא אינה נשואה לו עד שהלה יישאנה. לפי הפשט תמר הייתה אחותו של אמנון, וברור שבאונס כזה אכן לא תהיה לו לאשה; ואמנם לפי אגדת חכמינו הייתה בת 'פת תואר'.

10 אין להוכיח דבר מהיתר גילוי השיער לנשים לא נשואות, כי "דווקא בדבר שאין רגילות

שש התייחסויות של חז"ל לחשיפת 'ערוה'

מספר סוגיות הלכתיות מתארות עיסוק בחשיפת מקומות שמוגדרים כ'ערוה', ויש לדון במשמעותן לעניין הלכות צניעות¹¹.

א. שמואל בדק באמתיה (נדה מז, א) כדי לברר את סימני הבגרות של נערות¹². מדובר כאן בנערה פנויה וטהורה, שמעיקר הדין מותר למשל לשמוע את קולה בעת שירתה (עי' שו"ת חת"ס ח"ה סי' קצ; פמ"ג סי' עה מש"י ס"ק ב ומ"ב שם; אג"מ או"ח ח"א סי' כו). גם 'קול שרים ושרות' המוזכר במקרא היה כנראה קולן של פנויות טהורות, וגם איסור ההסתכלות בהן אינו חמור כבאשה שהיא אסורה עליו. נוסף על כך לצורך בירור הלכתי הכריע האמורא שמואל שאפשר להקל באיסור ההסתכלות חריג בגופה של נערה-ילדה, ואין טעם והיגיון לקשר נושא זה לשאלת היתר גילוי הגוף של נשים¹³.

ב. גילוי גוף האשה בשעת סקילה. דעת רבי יהודה שהאשה נסקלת ערומה, אלא שדעה זו לא נפסקה להלכה. אולם בכל מקרה ברור שאין ללמוד דבר מדעה זו, שהרי לכו"ע אין היתר לאשה ללכת ברה"ר ערומה (וראה יבמות סג, ב: "אין לך משוקץ ומתועב לפני המקום ממי שמהלך בשוק ערום").

ג. פריעת הראש וגילוי הלב בשעת השקאת סוטה. ראשית חשוב להעיר ש'גילוי הלב' כאן הוא גילוי איזור הצוואר ולא ממנו ולמטה, כפי שעולה גם מההלכה

להיגלות, אבל בתולה הרגילה בגילוי שער לא חיישינו, דליכא הרהור", ראב"ה ברכות ח"א סי' עו; רא"ש ברכות פרק שלישי סי' לז; רבינו ירוחם תוא"ח נתיב ג; הגה"מ ק"ש פ"ג הל' טז; האגור הל' ברכות סי' קכו; מרדכי ברכות אות פ; הגה"מ הל' ק"ש שם ועוד. גילוי מקום שאמור להיות מכוסה מעורר הרגשת חוסר צניעות, לעומת זאת גילוי שיער של פנויה אינו מעורר הרגשה כזו כי אין דרך לכסותו ולכן התירו לברך מול נשואות במקום שאין דרכן לכסות, והחזו"א או"ח סי' טז אף העלה סברא שהרהור בשיער נשואה "ה"מ כשמכירה ותמיד רואה אותה בכיסוי ראש, ולכן כשמגלה עתה חשיב כערוה". רש"י סנהדרין נח, א כותב שגם דרך הנוכריות היה לכסות את ראשן, וכשהכיסוי הוא הנורמה הגילוי גורם להרהור.

11 פשוט שגם פוסקים שלא הביאו את כל הסוגיות האלו בנושא הזה אי אפשר להביא מכך ראייה שהם מסכימים לטיעון ש'אין חובה על אשה לכסות חלקים אלו או אחרים מגופה'...

12 לשון הנמ"י הוא ששמואל הביט בשפחתו 'לידע אלו הסימנים'. יתכן מאוד שאין הכוונה שהוא בדק אותן רק לצורך ידיעת ההלכה, אלא שהבדיקה הייתה דרושה מכיוון שהיו לו ולחן השלכות הלכתיות אם הן כבר גדולות דאורייתא.

13 להלכה ראה דרכי משה אבן העזר סי' קסט אות ט על פי ספר התרומה ש'בדיקות נשים אם יש לה שערות יכול להיות על פי נשים, ואם בודקין בדדין זה יכול האיש לבדוק בלא גנות'. הלכה זו מובאת גם בבית שמואל על השו"ע אה"ע סי' קסט ס"ק ז בשם המרדכי וסה"ת וסמ"ק, משם ש"בדדין דאפשר באנשים בלא גנות לא סמכין עלייהו" (בית אפרים סי' קל). כנראה שהבדיקה הזו הייתה נדרשת במקרה של נישואים מוקדמים, ראה פ"ת חו"מ סי' רלה ס"ק ה. יתכן שכוונת המשפט "בדדין אפשר באנשים בלא גנות" הוא שאפשר להבחין בזאת גם כשהנערה לבושה, וענין הבדיקה הוא שפושטת את הבגד העליון שמכסה את צורת הגוף.

המקבילה של קריעת אבלות על אביו ואמו שצריך 'לגלות את לבו', כאשר בפועל הקריעה היא מדש הבגד עד סוף מפתח הצוואר. כך עולה מהתיאור במשנה, לפיו לאחר גילוי ליבה "מביא חבל מצרי וקושרו למעלה מדדיה" (סוטה ז, ב) כדי שלא ישמטו בגדיה (רש"י)¹⁴. מהדיונים ההלכתיים האלו ברור שהכיסוי המקובל הוא דין, ולחריגות האלו יש סיבה הלכתית כל אחת לגופה¹⁵. חז"ל התירו את גילוי גוף האשה בסקילה משום שלדעתם אין הרהור בסיטואציה זו, והחשש הוא רק "אתו להרהורי באחרנייתא". הירושלמי בסוטה (פ"ד הי"א, וכן קדושין פ"א ה"ז) שואל כיצד הכהן מניף את מנחת הסוטה יחד עמה כאשר הוא מניח ידו על ידה, והשיב "אין יצר הרע מצוי לשעה". התוספות סוכה מז, ב (ובתוספות הרא"ש שם ובמנחות סא, ב) מעתיקים "אין יצר הרע מצוי לאותה שעה", אבל נראה שגם התוספות בסוטה (וט, א ועוד הרבה ראשונים) שמעתיקים "אין יצר הרע מצוי לשעה" אינם מתכוונים שאין כלל יצר הרע במגע קצר וחטוף, שכן המציאות אינה כזו, וכפי שאמרו "המרצה מעות מידו לידה כדי להסתכל בה לא ינקה מדינה של גהינום". פעולת התנופה היא טקס מתוכנן, ולא מעשה רגעי בלתי מורגש. כך או כך חכמים אמרו במפורש שהתירו את גילוי הערוה משום שאין יצר הרע מצוי באותה שעה, ולא משום שגילוי ערוה מותר¹⁶.

שניים מהפוסקים הראשונים קושרים את דין סוטה למנהג הנשים בלוויית.

מהר"ם מרוטנבורג (ב'הלכות שמחות' סימן עז) כותב: "רבנן דלא חישי להרהורא בסוטה משום ונוסרו כל הנשים, יש לומר שאין יצר הרע מצוי בעת צער, וכה"ג צריך לומר בסנהדרין פרק כהן גדול (כ.), מקום שנהגו נשים לצאת לפני המטה יוצאין ולא חישינן שמא יסתכלו בהן האנשים".

רבי יוחנן לוריא (מרבני גרמניה בראשית תקופת האחרונים) בספרו 'משיבת נפש', כותב: "פריך בירושלמי וכי אין כיעור שיניח הכהן ידו תחת יד האשה, ומשני אין יצר הרע מצוי לשעה, שגבי סוטה יש יראה ופחד ורעדה ואין יצר הרע מצוי לאותו שעה. ומזה נהגו ביש מקומות שהנשים הולכות

14 אמנם יתכן שפעולת הקריעה חושפת יותר, ופעולת קשירת החבל מתקנת זאת. בכל אופן מדובר בחשיפה חלקית ורגעית, ובדין חריג שהמסר שלו הוא שהיא אינה כנשים הצנועות המכסות את גופן כדת אלא כאחת הפרוצות במקביל ל'זפרע את ראש האשה', ומגוחך ללמוד מכאן היתר לכתחילה להתנהגות כזו.

15 פרוץ' שנרב טוען "שאם יש דיני צניעות עצמיים האוסרים על חשיפת בשרה של האשה בפני גברים אין הבדל בין זקנה לצעירה וגם לא בין לבה נאה ללבה מכוער" (עמ' 43). נתעלם ממנו שחכמים, החולקים על רבי יהודה והלכה כמותם, קובעים שיש לגלות את בשרה גם אם היא צעירה ונאה, מה שמוכיח שדין הסוטה חורג מהנורמה שגם זקנה או כעורה מכסה את גופה.

16 כיוצא בזה טען הרב אריאל בתגובתו שם שמדובר באירוע טראומטי, ולכן אין בו הרהור. הדוגמא שמביא הרב אריאל מתמונות בהן רואים נשים מושפלות בשואה שאינן מעוררות הרהור אצל הצופה נכונה בהחלט. כך או כך, במקרה שלנו יש לדברים יסוד ושושן במקורות ההלכה הקדומים.

לפני המטה מפני שהם גרמו מיתה לעולם אף כי אמרו אחרי הארי ולא אחר אשה. אמנם בכאן שיש יראה ורעדה אין יצר הרע מצוי לאותה שעה" (הוא מציין שבדברי רבינו בחיי נמצא יותר אריכות בזה, ולא איתרתי את המקור כרגע).

גם אם נניח שהירושלמי בסוטה מתכוין שאין יצר הרע רק משום שמדובר בזמן קצר¹⁷, בנוגע ללוויה אין ויכוח. וכך כתבו בתוספות סנהדרין כ, א: נשים יוצאות לפני המטה "כיון דשעת צער הוא ליכא למיחש להרהור".

ד. תיאור עונש המלקות כ'גילוי הלב'. קשה להתייחס לכך כראיה, שכן לא מדובר כלל על דין האשה, אפשר שכשם שחכמים קבעו אופן סקילה יותר מכובד לאשה, כך יקבעו אופן הלקאה יותר מכובד לאשה. ואפשר שגם החשיפה בזמן המלקות דומה לטקס סוטה בו אפשר להתיר חשיפה מסוימת, בפרט שבעת ההלקאה אין ציבור נוכח אלא רק העוסקים בהכאה. וייתכן שגם כאן נאמרת הסברה שבעת הלקאה אין הרהור.

ה. ראיית נגעים, "המצורע צריך לעמוד לפני הכהן ערום". ראשית יש לציין שאף לגבי גבר אין לכאורה צורך בכך שאדם שיש לו נגע בכתף למשל יצטרך לעמוד ערום לפני הכהן. ואכן, הדין שנאמר במשנה עוסק בשאלת הגדרת מקומות המכוסים בגוף האדם על פי מצבו בזמן שהוא עומד ופועל פעולות רגילות, ואם כאשר האדם עומד ומדמה פעולת עדירה, או האשה יושבת ומדמה פעולת אריגה, אין מקום הנגע נראה גם כשהם אינם לבושים, והוא מוסתר באופן טבעי - אין זה נגע, כי הוא אינו נמצא 'למראה עיני הכהן'. דרך אגב, גם אשה כוהנת כשרה לראות נגעים, ראה למשל קרית מלך טומאת צרעת פ"א ה"ט בשם התנחומא.

ואפילו אם אכן הדין היה מחייב שהמצורע תעמוד ערומה לפני הכהן מסתבר¹⁸ שראיית נגעים כלולה בדין 'עוסק במלאכתו', בו אנו מניחים במקרים שונים שעיסוק שנעשה באופן 'מקצועי' מסיח את הדעת מהרהור עבירה. כך למשל התיר האדר"ת למשגיח על כשרות המצות לעמוד במקום שבו הנשים לשות אף שמתגלות זרועותיהן בשעת הלישה ('עובר אורח' סי' רלז)¹⁹. הפוסקים לא נזקקו לדון בדין

17 ואין זה נוגע לנושא גילוי גופה בטקס קללתה שאינו זמן קצר, שם בודאי נצטרך הסבר אחר. וכן להיפך, הנגיעה בזמן ההנפה אינה קשורה לביזוי הסוטה, ולכן היה מקום לדון איך היא מותרת.

18 כדברי הרב שמואל אריאל שם. היתר 'בעבידתייהו טריד' מוגבל לכך שהעיסוק במלאכה גורם להתייחסות אל הגורם הלא-צנוע באופן ענייני ובכך מרחיק את ההרהור, ואין היתר גורף לחוות מצבים לא צנועים כאשר באותו זמן עוסקים במשהו אחר. העובדה שקיימת גמישות מסוימת בהלכה מסוימת אינה כלל ראייה על קולתה של הלכה זו (בניגוד לדברי פרופ' שנרב שקבע כלל הלכתי, או 'מטא הלכתי', שאיסור חמור באמת אינו יכול להיות נתון לגמישות מקומית).

19 גם רופא עלול להרהר הרהורים לא צנועים כאשר הוא מטפל באשה; גדר ההיתר אינו ש"לא

עמידת מצורעת לפני הכהן לא מפני שהם הקלו ראש בבעיה הצניעותית שיש בכך, אלא מצד אחד מפני שהם סברו שיש לכך פתרונות, או שזו חובה הלכתית מאידך. ו. היתר ההסתכלות של בעל באשתו נדה לצורך טבילה. איסורי הרחקה בין בעל לאשתו נדה אינם מחמת 'הרהור', מותר לאדם להרהר באשתו אפילו כשהיא בנידתה. איסורי ההרחקה ביניהם באו רק כדי להרחיקם מעבירה, וכשאינן חשש שיגיעו לעבירה וקיימת שעת צורך הכריעו הפוסקים שאין לאסור זאת²⁰.

סיכום

מכל מקורות חז"ל עולה יחס אחיד של תפיסה הלכתית לדיני כיסוי הגוף, כהלכה ולא כמידה טובה. כל חריגה מהכללים שנלקטו בפוסקים מכל המקורות הנ"ל מצריכה דיון הלכתי.

יתכן הרהור" כשאדם טרוד במילוי תפקידו, אלא שאין בכך חריגה מן הצניעות בשעת הצורך, לפי שניתן להניח שהרופא 'עוסק במלאכתו' ואינו מהרהר בה, ולכן גם מותר לו לבדוק ומותר לאשה להיבדק אצלו כאשר אין אלטרנטיבה זמינה אחרת. בהערה 7 במאמרו הנ"ל מביא פרופ' שנרב את דברי הרלב"ח סי' קכו שדן בתיאורים של חז"ל על אבות האומה כעומדים להיכשל בעריות. רלב"ח כותב שתיאורים כאלו אין בהם חסרון לקדמונים, "כיון שהוא דבר במחשבה ולא יצא לפועל, אע"פ שתהיה לאיזו סיבה שתהיה, ויש לנו דמחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה... אדרבה הוא לו מעלה כיון שבסוף ניצול מעבירה". מכאן מסיק שנרב: "הרהור עריות אינו איסור אלא רק בעיה, מפני שהוא יוצר חשש שהאדם ייכשל בעבירה עצמה". אך הרלב"ח מעולם לא אמר דבר כזה. לעיתים הרהור עבירה אינו רצוני אלא תגובה אוטומטית כאשר אדם נקלע לניסיון בענייני עריות, כיוסף ואשת פוטיפר. האדם לא 'בחר' להרהר באשה שמפתה אותו, והיצר הרע מנסה לדחוף אותו להיכנע, והיצר הטוב אומר את שלו. על כך אומר הרלב"ח שגם כאשר הייתה לאותו קדמון התלבטות של רגע - אין המחשבה הרעה מצטרפת לו למעשה, שהרי עמד בניסיון. אין כאן שום קשר לכניסה למצב של הרהור רצוני, ובוודאי לא בעשיית מעשה שמביא לידי הרהור, כגון התבוננות בנשים בכלל ולא צנועות בפרט. דברי הרלב"ח הוצאו מהקשרם.

"בְּזִכְמוֹתֵינוּ יִבְנוֹת בַּיִת, וּבְתִבְנוֹתֵינוּ יִתְכַוֵּן"

(משלי כד, ג)

מתוך שבח והודיה לבורא עולם, ישיבת שעלבים מתכבדת ומתרגשת להזמין את בוגריה וידידיה להשתתף בחגיגת חנוכת הבית של בניין הפנימייה החדש.

האירוע יתקיים ביום חמישי ג' דחזה"מ סוכות י"ח תשרי תשע"ו (1/10/15) ברחבת הכניסה של הפנימייה החדשה במרכז קריית החינוך, בהשתתפות ראש הישיבה ורבנים שליט"א, אישי ציבור, חברי הנהלת הישיבה בארץ ובחו"ל ותורמים.

תפילת מנחה בשעה 18:00, ואח"כ ברכות, קביעת מזוזות, והסרת הלוח מלוח התורמים. לאחר הטקס סעודה חגיגת בסוכת ראש הישיבה.

בשעה 20:00 שמחת בית השואבה בבית המדרש.

נשמח בבואכם!

חג שמח, צוות הישיבה

